

ZAVNOBiH: PRIZNANJE I PORICANJA

Enes DURMIŠEVIĆ

UDK 342.3(497.6)(091)
94(497.6)"1943"

DOI: <http://dx.doi.org/10.26340/muallim.v20i79.1737>

SAŽETAK: Autor iz jednog drugog ugla posmatra odluke Prvog zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH) kao ratnog parlamenta Bosne i Hercegovine. Naime, odluke ovog antifašističkog tijela u toku Drugog svjetskog rata su, načelno bile principijelne, ali su jednu »stidljivu narodnost« nakon rata potpuno zaboravili i time odbili da Bosna i Hercegovina bude građanska, da ima svoj politički narod, demos (Bosanci), što je i bilo logično jer se i zemlja zove Bosna, stoljećima. Podijelivši Bosance po etničkom kriteriju, ZAVNOBiH je, svojim odlukama (... i srpska, i hrvatska, i muslimanska, ali ne i bosanska!) (podv. E. D.), ugradio antibosanstvo u temelje Bosne i tako pružio priliku srpskom i hrvatskom nacionalizmu stalno uplitanje u bosanske unutarnje odnose. I to traje do dana današnjega. Da li je i za ovakva rješenja nacionalnog pitanja bio kriv drug Staljin ili je u pitanju nešto drugo?!

Ključne riječi: ZAVNOBiH, Bosna i Hercegovina, Bosanci, Muslimani, Bošnjaci

Šedamdeset šest (76) godina je od osnivanja i Prvog zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH) kao ratnog parlamenta Bosne i Hercegovine, čije su odluke imale dalekosežan ustavni i međunarodno-pravni značaj. Osnivanje ZAVNOBiH-a, te općenito zemaljskih antifašističkih vijeća po pojedinim jugoslavenskim zemljama i pokrajinama, predstavljalo je realizaciju jednog od četiri osnovna cilja Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP): borba protiv okupatora i svih njegovih pomagača, uređenje i izgradnja nove države na federativnom principu, sprečavanje svakog genocida i uporedo sa oružanom borbom, rušenje stare i izgradnja nove vlasti.

Vodstvo NOP-a se odlučilo da BiH uključi u federativnu Jugoslaviju kao jednu od šest ravnopravnih federalnih jedinica poštujući, na prvom mjestu, činjenicu da je BiH

posjedovala vlastitu bogatu političko-pravnu tradiciju, te da u tom smislu ideja i praksa njene autonomije imaju duboke historijske korijene. Pored toga, na njenom povijesnom tlu žive tri naroda, Muslimani (Bošnjaci), Srbi i Hrvati, uz više nacionalnih manjina. Odatle bi, sa tako izmiješanim stanovništvom, priključenje ove zemlje nekoj drugoj federalnoj jedinici (Srbiji ili Hrvatskoj) predstavljalo politički neprihvatljivo rješenje sa teškim i nepredvidivim posljedicama. Podjela BiH, također, nije dolazila u obzir, jer bi vodila unutrašnjem cijepanju i raslojavanju njenih naroda. U tim je činjenicama ležala osobenost mjesta i položaja BiH unutar jugoslavenske federativne države konstituirane odlukama Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) i zemaljskih antifašističkih vijeća, uključujući i ZAVNOBiH. Upravo se na ZAVNOBiH-u, njegovim razlozima i njegovoj legitimnosti, temelji

međunarodno priznanje BiH kao samostalne države, 6. aprila 1992. godine, u granicama koje je imala kao središnja federalna jedinica, odnosno republika bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Daleko prije ovih događaja Bosna i Hercegovina se formirala kao osoben geopolitički prostor na kojem se prepliću uticaji Istoka i Zapada.

Bosna i Hercegovina je, nakon osmanske i austrougarske okupacije ušla 1918. u zajedničku jugoslavensku državu, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS).

Iako je Kraljevina SHS bila centralistički uređena, vođa Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO), dr Mehmed Spaho, uspio je dogovoriti sa vladom Kraljevine SHS, da dotadašnjih šest okruga u Bosni i Hercegovini iz doba austrougarske okupacije, postanu šest oblasti. Time je očuvana *teritorijalna cjelovitost* u strogo unitarno uređenoj državi.

Ovaj dogovor sa Vladom i srpskim strankama, ugrađen je u Vidovdanski ustav 1921. godine, kao član 135. (u štampi je nazvan *turski paragraf*). I sam naziv člana govori kako srpska štampa i javnost tretira bosanske muslimane (Bošnjake). Oni su za njih, jednostavno, "turci".

Sve ostale zemlje i pokrajine koje su ušle u sastav prve zajedničke jugoslavenske države, izdijeljene su u oblasti bez obzira na njihove historijske granice.

Iako je član 135. Vidovdanskog ustava bio rezultat političkih dogovora JMO i vlade Kraljevine SHS oko izglasavanja Ustava, on je izražavao činjenicu da je još od ranog srednjeg vijeka postojao državopravni, odnosno političko-teritorijalni kontinuitet Bosne i Hercegovine, ili tačnije rečeno, *kontinuitet teritorija i imena*. Ovakav status Bosne i Hercegovine potrajat će sve do proglašenja šestojanuarske diktature 1929. godine. Tako je prvi put u hiljadugodišnjoj povijesti Bosne narušena njena teritorijalna cjelovitost podjelom Kraljevine Jugoslavije na devet banovina. Višestoljetna teritorijalna cjelovitost BiH je na taj način pocijepana jer je BiH ušla u sastav četiri banovine, od toga dvije, Vrbaska (u Banjoj Luci) i Drinska (u Sarajevu) su imale sjedište u BiH, dok su sjedišta ostale dvije, Primorske (u Splitu) i Zetske (na Cetinju) bila izvan BiH.

Nakon deset godina, nastavljeno je teritorijalno cijepanje BiH Sporazumom Cvetković – Maček i uspostavljanjem Banovine Hrvatske 26. augusta 1939. godine. Muslimanski (bošnjački) Pokret za autonomiju BiH iz 1939. godine bio je bošnjački odgovor na Sporazum Cvetković – Maček po kojem je BiH podijeljena između Srba i Hrvata. To je vrijeme kada srpski i hrvatski političari "za sitnu paru i poneku uslugu, mogu kupiti bošnjačke političare, njihovu

pratnju i klijentelu".¹ Možemo li, danas, primijetiti ponavljanje historije.

Ovakvo stanje potrajalo je veoma kratko, jer je u Drugom svjetskom ratu Bosna i Hercegovina potpala pod vlast Nezavisne Države Hrvatske (NDH), Njemačke i Italije, a ubrzo je odlukama ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a vraćena državnost i teritorijalna cjelovitost BiH.

Odlukom ZAVNOBiH-a donijetom na njegovom Prvom zasjedanju 25. novembra 1943. u Mrkonjić Gradu (Varcar Vakuf) uspostavljeno je teritorijalno jedinstvo i obnovljena državnost BiH. Odlukama koje je ZAVNOBiH donio na Drugom zasjedanju, održanom u Sanskom Mostu od 30. juna do 2. jula 1944., BiH je konstituirana u svojim povijesnim granicama kao država ravnopravnih građana Srba, Muslimana (Bošnjaka) i Hrvata, odnosno kao federalna jedinica u okviru Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ). Ove odluke sazele su i donijete u kontinuitetu i uslovima velikog antifašističkog rata na tlu BiH 1941-1945. godine.

Međutim, ideja da i BiH bude ravnopravna, šesta federalna jedinica unutar buduće zajedničke države, sporo se prihvatala u vrhu Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). Kao što je poznato, na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ, održanoj u Zagrebu jula 1940. godine, stav KPJ je bio da BiH u nekoj budućoj zajedničkoj državi može imati samo političku autonomiju, ali ne i da bude federalna jedinica, ravnopravna sa ostalih pet. Ideja političke autonomije BiH je veoma stara.

Evo šta kaže Mustafa Pašić (delegat iz BiH, poginuo u borbi protiv četnika 1942. u Glavatičevu) na Đilasovu tvrdnju da "Bosanski Muslimani nisu etnička grupa": "...Ne slažem se sa referentom po pitanju Muslimana. On je rekao da Muslimani nisu etnička grupa, već Srbi ili

Hrvati. Time potpomažemo hrvatsku ili srpsku buržoaziju. Samo vrhovi Muslimana se osjećaju Srbima ili Hrvatima. Narod kaže da je Bosanac, ali ne Srbin ili Hrvat..."²

Naime, politička autonomija BiH potiče još iz perioda Pokreta za autonomiju Bosne Husein-kapetana Gradašćevića iz 1831. godine, zatim iz doba austrougarske vladavine u BiH, i na kraju JMO je svo vrijeme svoje aktivnosti u Kraljevini SHS/Jugoslaviji insistirala na političkoj autonomiji BiH. Čak su Muslimani i u Drugom svjetskom ratu, nezadovoljni vlašću Nezavisne Države Hrvatske (NDH), u decembru 1942. uputili Memorandum Hitleru tražeći autonomiju BiH pod njemačkom vlašću.

KPJ prihvata političku autonomiju BiH, koja je kao "ideja autonomije bliska muslimanskim masama", ali naglašava da njihovo "shvatanje autonomije nema ničeg zajedničkog s parolom bosanskog begovata". KPJ dalje kaže "da parolu slobodne i izmirene BiH treba odmah popularizirati, naročito među srpskim masama"³ i time eksplicitno priznaje ko je, ustvari, bio najveći protivnik političke autonomije BiH. Ta istina "izletjela" je i čuvenom Milovanu Đilasu, tvrdokornom i fanatičnom komunisti, a kasnije disidentu, na Osnivačkom kongresu KP Srbije, 1945. godine:

"Svi drugovi treba da se sete naše politike prema Muslimanima. Jesu li Srbi u Bosni bili raspoloženi da sve Muslimane pobiju? Dabome jesu. Ali, mi smo uporno, tri-četiri godine, gurali na bratstvo između Srba i Muslimana. Dabome sa teškoćama. Reakcija je bila jaka..."⁴

Na preporuku Prvog zasjedanja AVNOJ-a, koje je održano 26. i 27. novembra 1942. u oslobođenom Bihaću, u svim budućim federalnim jedinicama zajedničke države formirana su zemaljska antifašistička vijeća narodnog oslobođenja, osim u Srbiji.

¹ Muhidin Pelesić (2009), *Drijemanje na ramenu vremena ili žudnja za vlašću predvodnika iznad nada i strahova sunarodnjaka (Bošnjački političari u prevratničkom vremenu sloma Imperije i rođenja Kraljevine)*, Institut za istoriju,

Sarajevo, Historijska traganja, br. 3, 84.

² *Peta zemaljska konferencija KPJ (19-23. oktobar 1940) (1980)*, uredili Pero Damjanović, Milovan Bošić i Dragica Lazarević, Beograd, Izdavački centar "Komunist", 211.

³ Drago Borovčanin (1974), *BiH u odlu-*

kama Drugog zasjedanja AVNOJ-a, u: *AVNOJ i NOB u BiH*, Institut za istoriju, Sarajevo, 590.

⁴ *Osnivački kongres KP Srbije (8-12. maj 1945) (1972)*, priredili M. Borković – V. Glišić, Beograd, 79.

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) održano je 13. i 14. juna 1943. u Otočcu (prva) i Plitvicama (druga sjednica).

Inicijativni odbor za osnivanje Antifašističkog sabora narodnog oslobođenja Makedonije (ASNOM) formiran je 2. augusta 1943. u selu Otaševu kod Prespe.

Zasjedanje Slovenačkog narodno-oslobodilačkog odbora (SNOO) kao vrhovnog organa vlasti održano je od 1. do 3. oktobra 1943. u Kočevju.

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke Kotorske konstituirano je 15. i 16. novembra 1943. u Kolašinu.

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS) održano je 20. novembra 1943. u Pljevljima.

Danas četnici, sutra partizani!

U Srbiji nije nikada održano niti je formirano zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja. Tokom 1941. funkcionirao je Glavni narodno-oslobodilački odbor (GNOO), kao što su i u svim drugim zemljama i pokrajinama funkcionirali takvi NOO. Za takvo stanje u Srbiji objašnjenje je dao sam Josip Broz Tito rekavši:

“Ova razlika dolazi otuda što je u Srbiji – zbog velikog terora okupatorskih trupa, nedićevaca i četnika Draže Mihailovića – bilo nemoguće, putem najširih izbora, izabrati odgovarajući organ.”⁵

Rata i terora i svega što donosi rat bilo je i u BiH, gdje su se desile najteže bitke u toku NOR-a na tlu Jugoslavije.

A šta je ustvari bio problem?

Philip J. Cohen navodi poimenično 545 potpisnika “Apela srpskom narodu” 14. augusta 1941. godine u Beogradu.⁶ To je spisak visokih

funkcionera, oficira, profesora, ljekara, sveštenika i drugih javnih ličnosti koji su podržali njemačku okupaciju Kraljevine Jugoslavije, odbijajući podržati partizanski pokret. Čekali su rasplet situacije. Svi su se, nakon rata, uključili u državni, društveni i kulturni sistem druge, Titove Jugoslavije, napravili vrlo uspješne karijere, pa čak dobili i najviše počasti i državne nagrade, kao što su avnojevska, sedmojulska, i dr. Dvanaest potpisnika, gore spomenutog apela je primilo visoke državne nagrade u komunizmu zbog suprotstavljanja fašizmu (*sic!*), dok su 28-erica postali članovi Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU). Među potpisnicima su tri episkopa Srpske pravoslavne crkve (SPC), Aleksandar Belić, poznati lingvist, Viktor Novak, autor čuvenog djela *Magna crimen*, Đoka Slijepčević, historičar SPC, Jovan Đorđević, ustavni stručnjak, Toma Živanović, filozof, Đorđe Tasić, Ilija Pržić, profesor međunarodnog prava i tri Srbina muslimana: Fehim Bajraktarević, poznati orijentalist, prevodilac čuvenog Omera Hajjama, Omer Kajmaković, bivši član Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije i Nasuf Gačović, profesor u srednjoj školi i dr.

Da li je najveći dio Srbijanaca bio u četnicima, nedićevcima, ljotićevcima ili bio indiferentan prema NOP-u? Uostalom, tek početkom 1943. i tokom 1944., nakon definitivnog sloma četnika u Bici na Neretvi, počinje naglo formiranje partizanskih odreda u Srbiji.⁷

Notorna je činjenica da je u “samoj Srbiji dominiralo četništvo, koje je kralj Petar II Karađorđević 1944., vjerovatno na nagovor Velike Britanije, pozvao da se pridruži partizanima. Na taj način privukli su Srbe da prihvate drugu Jugoslaviju i antifašistički pokret. Tako je u samom

komunističkom pokretu postojala četnička linija koja se očitovala 1960-ih, kada su počele rasprave o federiranju Jugoslavije i njezinoj decentralizaciji.”⁸

Statistika je neumoljiva: krajem 1941. godine u (užoj) Srbiji je bilo 23 hiljade partizana, krajem 1942., osam hiljada, krajem 1943., 22 hiljade, a krajem 1944. godine 204 hiljade partizana. Sve je jasno. Četnici su preko noći postali partizani!⁹

Uostalom, i Moša Pijade na Druhom zasjedanju ZAVNO Hrvatske “izražavajući mišljenje o širokom učesću inteligencije u partizanskom pokretu u Hrvatskoj, trezveno je primijetio da takva tendencija ni približno ne postoji u Srbiji.”¹⁰

Ili, još statistike: “Doprinos Bosne i Hercegovine oslobođenju Jugoslavije bio je veći od doprinosa bilo koje druge južnoslavenske zemlje, i to tokom većeg dijela rata: od 97 partizanskih brigada koje su postojale do kraja 1943. godine – malo nakon proglašenja nove Jugoslavije – 38 ih je bilo iz Hrvatske, 23 iz Bosne i Hercegovine i 18 iz Slovenije. U ovo vrijeme, cijela istočna Jugoslavija (Vojvodina, Srbija, Crna Gora, Kosovo i Makedonija) imala je zajedno 18 partizanskih brigada.”¹¹

Zakašnjeli partizani koji su imali četničke korijene i svijest su shvatili da im uključenje u KP Jugoslavije može poslužiti kao mehanizam za restauraciju i provođenje srpske hegemonije. Time su drugačijim sredstvima ispunjeni srpski, nacionalistički ciljevi. Želeći konsolidirati vlastitu moć, Tito je u svoju komunističku vlast uključio i mnogobrojne, istaknute srpske pronacističke elemente. Ne treba zaboraviti i Titov pragmatizam: Srbi su bili najbrojniji jugoslavenski narod. Amnestirajući četnike on ih je, dodatno obavezao na zahvalnost, odnosno na pokornost. Tako su i režim i četnici našli “zajednički” jezik i

⁵ Drago Borovčanin (1979), *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, Svjetlost, Sarajevo, 169.

⁶ Philip J. Cohen (1996), *Srpski tajni rat – propaganda i obmana historije*, Ljiljan, Sarajevo, 158-172.

⁷ *Isto*, 115.

⁸ A. Tunjić, *Bez istine nema pomirenja*, Vijenac, br. 558-560, Zagreb, 23. juli 2015.

⁹ Philip J. Cohen (1996), *Srpski tajni rat – propaganda i obmana historije*, 115.

¹⁰ *Isto*, 118.

¹¹ *Enciklopedija Jugoslavije* (1956), prvo izdanje, Leksikografski zavod FNRJ, tom 2, 207-220., u: Marko Atilla Hoare (2019), *Bosanski muslimani u Drugom svjetskom ratu*, Vrijeme, Zenica, 14.

bili u “neprirodnom” braku, dok nije došlo do razvoda nakon Titove smrti.

Kada je govor o federaciji i autonomiji unutar buduće zajedničke države, vrijedi ovdje spomenuti i Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja (ZAVNO) Sandžaka. KPJ je politički vrlo mudro i principijelno, rješavajući nacionalno pitanje u Jugoslaviji, predvidjela političku autonomiju za Sandžak formiranjem ZAVNO Sandžaka, 20. novembra 1943. u Pljevljima, jer su u njemu izmiješani živjeli Bošnjaci i Srbi. Međutim, na Drugom zasjedanju ZAVNO Sandžaka, održanom 25. marta 1945. u Novom Pazaru, on se samoukinuo. U literaturi se nalaze podaci da su većina vijećnika predlagali da se Sandžak ne dijeli između Srbije i Crne Gore, odnosno da pripadne jednoj ili drugoj republici, ako ne može ostati autonoman. Komisija AVNOJ-a koja je likvidirala ZAVNO Sandžaka bila je u sastavu: Moša Pijade, Mile Peruničić i dr. Rade Pribičević. Dokumenti koji sadrže ovu odluku Komisije AVNOJ-a su zagubljeni i nema tragova o odluci ove Komisije u dostupnim dokumentima.¹²

Iz istih ili sličnih razloga se iz rodova KPJ, ali i jugoslavenskih historičara, objašnjava zašto je trebala proći puna godina dana od Prvog zasjedanja AVNOJ-a da bi se održalo Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a. Razlozi rata sigurno nisu jedini. Jedan od razloga je i činjenica da neki kadrovi iz vrha KPJ nisu bili za ravnopravnost BiH u budućoj zajedničkoj državi.

Uostalom, ovdje vrijedi spomenuti i stav Rodoljuba Čolakovića, predsjednika prve vlade NR BiH nakon rata, koji je u januaru 1942. u Ivančićima kod Sarajeva, prilikom rasprave o

saradnji četnika i partizana ili tačnije o četničkoj izdaji, rekao “da Srbi ne mogu izdati”. Čolaković će čak i na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a, održanom od 26. do 28. aprila 1945. u oslobođenom Sarajevu, i nakon što je definitivno, na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, potvrđeno da BiH čine tri naroda, izjaviti “da se Muslimani još nisu nacionalno opredijelili”. Ovakvo “sektaštvo”, kako su to popularno govorili komunisti, srpskih partijaca, pratilo je KPJ/SKJ do raspada Jugoslavije. Rezultat shvatanja da su neki narodi u Jugoslaviji bili “ravnopravniji” od drugih je poznat.

Slično shvatanje iznosi i Đuro Pucar Stari, poznati bosanskohercegovački narodni heroj i političar. Uoči samog Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, u raspravama on iznosi tezu da “...srpskome narodu pripada čast i slava što je ideju bratstva unio među Muslimane i Hrvate... i da srpski narod prednjači i u izgradnji bh. državnosti. Te uloge srpskog naroda treba da budu svjesne i muslimanske i hrvatske mase”. On dalje nastavlja da “...osjećanje Muslimana kao cjeline koči brzu orijentaciju Muslimana prema NOP-u”.¹³ Niko od vijećnika ZAVNOBiH-a mu nije replicirao.

Međutim, treba znati “da bi stekao prevlast u Bosni i Hercegovini, NOP je morao zauzeti bosanskohercegovačke gradove; da bi to uradio, morao je pridobiti podršku dijela muslimanskog stanovništva; da bi pak uspio u tome, NOP je morao kooptirati elemente muslimanske elite; da bi dobio podršku svih muslimanskih slojeva, morao je čvrsto i otvoreno podržati *princip bosanske samostalnosti*”¹⁴ (podv. E. D.).

Diskusije oko položaja BiH u novoj jugoslavenskoj državnoj zajednici intenzivirane su u ljeto 1943. godine. Naime, u junu 1943. ZAVNO Hrvatske je donio rezoluciju u kojoj se izjasnio za slobodnu i demokratsku Hrvatsku u bratskoj zajednici sa slobodnom Srbijom, slobodnom Slovenijom, slobodnom Crnom Gorom, slobodnom Makedonijom i slobodnom BiH. To je prvi put da je BiH spomenuta kao ravnopravna članica sa ostalim jugoslavenskim zemljama.¹⁵

Stavu da BiH bude posebna federalna jedinica doprinijelo je gledište Pokrajinskog komiteta (PK) KPJ za BiH koji je smatrao da je najpravednije i najbolje rješenje “sa stanovišta naroda BiH i sa stanovišta jugoslavenske zajednice da BiH bude zasebna federalna jedinica”. Ovakav stav je saopćen CK KPJ. Međutim, “depeša kojom je obaviješten CK KPJ o stavu PK KPJ za BiH o formiranju BiH kao posebne federalne jedinice u sastavu Demokratske Federalne Jugoslavije (DFJ), nije sačuvana.”¹⁶

Međutim, iako su pred samo Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a, u novembru 1943., svi članovi PK KPJ za BiH bili za stav da BiH bude federalna jedinica buduće zajedničke države, to nije bio slučaj sa nekim članovima CK KPJ i Vrhovnog štaba Narodno-oslobodilačke vojske (NOV).

Naime, članovi CK KPJ koji su bili zaduženi da sastave nacrt odluke o federativnom uređenju Jugoslavije, među kojima su bili Moša Pijade,¹⁷ Milovan Đilas, Sreten Žujović i Edvard Kardelj, nisu bili za to da i BiH bude federalna jedinica, ravnopravna sa drugih pet federalnih jedinica. Kardelj je, nakon ubjeđivanja članova PK KPJ za BiH, Avde

¹² Zoran Lakić (1974), *ZAVNO Sandžaka u: AVNOJ i NOB u BiH*, Institut za istoriju, Sarajevo, 692.

¹³ Enver Redžić (2001), *Od ZAVNOBiH-a do – i poslije Dejtona*, u: *ZAVNOBiH – Deklaracija o pravima građana BiH*, Zbornik radova istoimenog Okruglog stola održanog u Sanskom Mostu 1. jula 1999. godine, Sarajevo, 22.

¹⁴ Marko Attila Hoare (2019), *Bosanski Muslimani u Drugom svjetskom ratu*, 21.

¹⁵ Drago Borovčanin (1979), *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, 170.

¹⁶ *Isto*, str. 171.

¹⁷ Očito je da je Moša Pijade, iako Jevrej, bio srbofil i velikosrpski hegemonist. Ivo Goldstein, poznati historičar iz Zagreba tvrdi da “je Tito potkraj 1942. morao oštro presjeći svaku ideju o osnivanju autonomnog srpskog teritorija u Hrvatskoj što je predlagao Moša Pijade (no, to nije bio

Pijadin hir ili izmišljotina, jer se o tome razmišljalo – naime, paralelno je postojala KP Hrvatske kao i Pokrajinski komitet KPJ za Dalmaciju). Dedijer svjedoči da se Moša od Tita “vratio dvaput brže nego što je otišao” (Ivo Goldstein (2019), *Josip Broz Tito, KPJ i Bosna i Hercegovina 1937 – 1943. godine*, u: *75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: Povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću*, 104.

Hume, Rodoljuba Čolakovića i Pašage Mandžića, prihvatio stav o BiH kao jednoj od šest federalnih jedinica. Na kraju je, uoči samog Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, presudio Josip Broz Tito.¹⁸ “Vjerovatno je jedna od najvećih Titovih kvaliteta bila da je znao slušati”, tvrdi Ivo Goldstein.

Humo dalje tvrdi: “Članovi CK KPJ, osim druga Kardelja, koji se s nama složio i predložio da razgovaramo još sa drugom Titom, zastupali su mišljenje da BiH ne može biti republika jer ne postoji bosansko-hercegovačka nacija, i da je republika nacionalna kategorija. Osim toga, oni su sumnjali u definiciju o Muslimanima kao naciji, ne vjerujući čak da bi se i u socijalizmu Muslimani mogli razviti kao nacija. Ne ulazeći u problem sa realnom političkom argumentacijom o tome kako su se Muslimani tada osjećali i kako će se ubuduće osjećati i kakav im je bio istorijski, društveno-ekonomski i kulturni razvoj, oni su tada imali pred očima staljinističke principe o narodu koji postaje nacija i u tu krutu i skolastičku definiciju nikako nisu mogli da uklope Muslimane kao naciju. Zbog toga, što se nismo složili sa drugovima iz CK KPJ, otišli smo kod Tita i iznijeli mu argumente obadvije strane. On je zajedno sa Kardeljom prihvatio našu koncepciju, a mi smo se poslije bacili na posao”.¹⁹

Bosna nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, već bosanska!

Tako je konačno zakazano Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a 25. i 26. novembra 1943. u Mrkonjić Gradu (Varcar Vakufu). Iz cijele BiH prisustvovalo je 247 delegata od kojih su 173 izabrana za vijećnike, a 58 predloženo iz BiH za vijećnike Drugog zasjedanja AVNOJ-a, koje je održano za tri dana, 29. novembra 1943., u susjednom Jajcu.

Pored proglašenja narodima BiH, donesena je i Rezolucija ZAVNOBiH-a koja konstatira da BiH nije *ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, nego je i srpska, i hrvatska, i muslimanska*. Zašto ZAVNOBiH nije dopunio “...i bosanska”, i time bi “narodnosnim atributima srpski, hrvatski, muslimanski priključio (i) državno-građanski atribut **bosanski**”²⁰ (podv. E. D.), jer zemlja i jest bosanska, stoljećima.

Dakle, ZAVNOBiH i KPJ su formirali BiH kao državu bez političkog naroda (demosa), Bosanaca. Time su preuzeli antibosanstvo kao osnovnu odliku srpsko-hrvatskog nacionalizma, odnosno hegemonizma naspram BiH.

Negacija ne dozvoljava da Bosna bude podijeljena između njena tri naroda, dok afirmacija znači da ona jednako pripada trima njenim narodima. Na ovaj način izražen je suverenitet BiH koji je nedjeljiv, jer suverenitet pripada cjelini, a ne dijelovima. Dijelovi (narodi BiH) nisu konstituirali Bosnu, već su oni u njoj nastali. Uvjetno, ona je starija od njih.

Prevedeno na svakodnevni jezik to znači da BiH jednako, na cijeloj svojoj teritoriji, pripada svima koji u njoj žive, odnosno, da BiH samoj sebi pripada, svome historijskom biću. Ovo je odgovor koji važi i danas, na pitanje: Čija je Bosna?

Ovom rezolucijom ZAVNOBiH je obnovio državnost BiH (nakon 480 godina, od pada srednjovjekovne Bosne pod Osmanlije 1463. godine) i izvršio njenu rekonstrukciju, dajući joj demokratski sadržaj koji garantira punu ravnopravnost i njenih građana i njenih naroda, a protiv svake podjele.

Nažalost, ove velike ideje, demokratija, antifašizam, federalizam, ravnopravnost naroda, bratstvo i jedinstvo, KPJ će iznevjeriti nakon što je, definitivno i *de jure* i *de facto*, preuzela vlast u FNRJ 1945.

godine, uvodeći politički monopol u vladanju novom državom.

Iako KPJ i NOP (AVNOJ, ZAVNOBiH, Vrhovni i Glavni štab NOP-a i NOO-i) u svim svojim dokumentima (rezolucije, deklaracije, naredbe, uredbе, proglašiti itd.), spominje Muslimane kao narod, oni će nakon rata “iščeznuti”, tako da će ministar za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu) Jugoslavije Milovan Đilas odbiti zahtjev Huseina – Huseina Čišića (partizanskog prvoborca iz Mostara), da grb nove države dobije šestu baklju koja bi predstavljala šesti narod. Naime Čišić je, u raspravi prilikom donošenja novog ustava, tražio da šesti narod budu Muslimani, odnosno, on traži tada da im se vrati njihovo historijsko ime – Bošnjaci. Nažalost, Čišić je ostao usamljen u svome zahtjevu. Đilas je replicirao da parlament ne može “raspravljati da li su Muslimani nacionalna grupa ili nisu... to je jedno teorijsko pitanje, o kome se ljudi mogu prepirati na ovaj ili onaj način, ali ni u kojem slučaju ne može se rješavati jednim dekretom.

Ako se takav prijedlog motivira time da bi šestu buktinju trebalo unijeti kao simbol šest federacija on bi mogao biti predmet rasprave, ali pošto se stalo na stanovište da svaka nacija ima da dobije svoju buktinju, onda u svakom slučaju mora biti samo pet buktinja. Time, razumije se ne mislim negirati posebne crte kod Muslimana, koje danas postoje.”²¹

Josip Smolaka, predratni hrvatski političar, nekomunist, koji je pristupio partizanskom pokretu, o budućoj federalnoj državi i njenim narodima piše: “... Bosanstvo (će) ostati i u novoj Jugoslaviji “stidljiva narodnost”, dok god posljednji Bosanci – a to su Muslimani koji, zbog svoje vere i drugih posebnih tradicija i osobina ne mogu da se opredele ni za Srbe ni za Hrvate – ne budu

¹⁸ Avdo Humo (1974), Diskusija u knjizi: *AVNOJ i NOB u BiH*, 758.

¹⁹ *Isto*, 759.

²⁰ Vera Kržišnik Bukić (2019), *Terminologija o Bosni kao stručni i politički*

problem, u: 75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: *Povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću*, 454.

²¹ *Narodni list*, god. II, broj 199, Zagreb,

subota 19. siječnja 1946. (prema: Suljević Kasim (1981), *Nacionalnost Muslimana između teorije i politike*, Otokar Keršovani, Rijeka, 227).

priznati kao narod pod svojim narodnim imenom”,²² a ono glasi: Bosanci.

U prvom Ustavu FNRJ od 31. januara 1946. nije bilo mjesta za Muslimane i oni “nestaju”, iako ih je bilo svo vrijeme rata u svim proglasima KPJ, a posebno Vrhovnog štaba. Trebat će punih 25 godina da ponovno steknu status naroda, doduše opet pod religijskim imenom.

I Ustav NR BiH od 31. decembra 1946. spominje narode BiH, ali ne poimenice, taksativno ih ne nabraja, kao što je bio slučaj u svim relevantnim dokumentima NOP-a. S obzirom da u našem jeziku i dva čine množinu, onda je vrlo lahko logički dokazati da se pod narodima BiH podrazumijevaju samo Srbi i Hrvati, a pogotovo kada se uzme u obzir da su Muslimani eksplicitno “izbačeni” iz saveznog ustava. U ratu je bilo muslimanskih brigada, a u miru ti isti preživjeli Muslimani “nestaju”.

KPJ, također, nakon rata ne postupa jednako sa jednakim. Iako su i ustaše i četnici bili fašisti, i kako se to govorilo “domaći izdajnici”, na kraju rata i nakon rata nova vlast se, s pravom rigorozno obračunala sa ustašama, ali nije na isti način i sa četnicima. Njima je, ipak, prilično “progledano kroz prste”. Uostalom, zar i tajna jugoslavenska policija skoro do raspada Jugoslavije nije uglavnom progonila bivše ustaše po zapadnim zemljama i Južnoj Americi, ali malo ili nikako četnike u istim tim zemljama. Zašto je tako bilo nije teško zaključiti. Očito je da mnogi kadrovi u vrhu vlasti, odnosno komunisti, nisu nikada prihvatili ravnopravnost svih jugoslavenskih naroda, jer su smatrali da su neki “ravnopravniji”. Da li ta vlast nije htjela ili nije smjela primijeniti jednake aršine za jednake zločine, odnosno jednako se obračunati sa svim fašizmima unutar svih jugoslavenskih naroda?

“Mi smo sto puta surovije postupali sa ustašama, nego sa četnicima.

Mi smo pobili 90% ustaša, a u samo tri dana streljali smo preko 30 hiljada ustaša 45. godine kod Maribora. Uхватili smo kompletnu Vladu Draže Mihailovića i niko od njih nije bio suđen na smrt. Svi su suđeni na vremenske kazne i svi su izašli iz zatvora.”²³

Nakon oslobođenja zemlje, “pošto je Beograd bio ponovo određen da postane politički centar Jugoslavije, ogroman priliv novopečenih srpskih partizana velikodušno se našao kako predstavlja jugoslavensku administrativnu strukturu koja je još uvijek bila u formiranju. Međutim, pošto su mnogi od ovih zadocnelih partizana imali četničke korijenje, oni su bili skloni da Komunističku partiju vide kao vozilo za restauraciju i provođenje srpske hegemonije”.²⁴

Također je općepoznato, ne samo historičarima nego i svim građanima koji to žele znati, da su i vrlo bliski saradnici Draže Mihailovića preživjeli rat, presuđeni na relativno blage zatvorske kazne, proveli nekoliko godina u zatvoru i umrli u Jugoslaviji kao slobodni građani. Možda je, kao preživjele četnike u novom, komunističkom sistemu, najbolje navesti autora *Homogene Srbije* Stevana Moljevića i Srbina islamske vere, Mustafu Mulalića. Mulalić, čak i kao musliman nije stradao jer je bio četnik, član Glavnog štaba Draže Mihailovića i učesnik čuvenog četničkog kongresa u selu Ba na Ravnoj Gori, dok su ustaše preživjele samo ako su uspjele pobjeći iz Jugoslavije. A valjda su i ustaše i četnici isto: fašisti i zločinci koji su zasluživali jednak tretman, osudu za zločine, izdaju i saradanju sa okupatorom vlastite zemlje. Očito je da su u novoj Jugoslaviji neki bili jednaki, a neki jednakiji, pa shodno tome ni žrtve nisu tretirane jednako, nečije žrtve su više vrijedile! Ovakva nepravednost prema mnogobrojnim nevinim žrtvama bila je u funkciji moći novog, komunističkog režima.

Rezultat takvog odnosa je i agresija na BiH i gori i strašniji zločini nad Bošnjacima u BiH u periodu 1992.-1995. godine, nego što su isti zločinci ili njihovi preci počinili nad njima u Drugom svjetskom ratu od 1941.-1945. godine.

I 45 godina “guranja” bratstva i jedinstva, nije pomoglo tim istim Muslimanima da ne dožive genocid i budu žrtve stravičnih ratnih zločina! Genocid nad Bošnjacima i ratne zločine kreirao, osmislio i realizirao, uglavnom, članovi Saveza komunista Jugoslavije (oficiri, političari i intelektualci). Četništvo je, kao larva preživjelo 45 godina u Savezu komunista (SK) kao inkubatoru. Dokazi su očiti!

General-pukovnik Blagoje Adžić, načelnik General-štaba JNA, u aprilu 1992. godine početkom agresije na Bosnu i Hercegovinu izdaje naredbu ratnom zločincu Željku Ražnjatoviću Arkanu da sa svojim “paravojnim” formacijama izvrši prodor na liniji Loznica – Bijeljina – Višegrad te *raseli muslimansko stanovništvo, bez obzira na žrtve!* (podv. E. D.- vidi faksimil naredbe generala Adžića!). Poznato je šta je bilo sa bošnjačkim stanovništvom ovih bh. gradova.

Naravno, ovim se nikako ne želi osporiti antifašistička borba i veliki doprinos KPJ u organiziranju otpora fašizmu i oslobođenju zemlje.

Međutim, KPJ nije imala pravo monopola na antifašizam što je ona često činila. Antifašizam nije nikada bio, niti se poklapao sa komunizmom. Titova Jugoslavija mogla se dičiti u tadašnjem demokratskom antifašističkom svijetu, nakon velike pobjede nad fašizmom, čuvenim Muslimanskim rezolucijama iz 1941. godine, jer je to bio prvi “krik slobode” u porobljenoj Evropi. Dok u Bosni i Hercegovini bošnjački prvaci potpisuju rezolucije protiv pokolja Srba, Jevreja i Roma, dotle u Srbiji srpski prvaci potpisuju “Apel srpskom narodu” podržavajući pronacističku vladu Milana Nedića koja je prva “riješila” jevrejsko pitanje u Evropi likvidacijom svih Jevreja u Srbiji. Treba li naglasiti da je današnja,

²² Josip Smoljaka (1944), *Srpsstvo i hrvatstvo u federativnoj Jugoslaviji*, Izdanje propagandni otsjek I. Krajiške brigade, 8-9, prema: Marko Attila Hoare (2019), *Bosanski*

Muslimani u Drugom svjetskom ratu, 476.

²³ Vlado Dapčević, čuveni partizanski komandant, TV Blue Moon, Crna Gora, 1998.

²⁴ Philip, J. Cohen (1996), *Srpski tajni rat*, 141.

“demokratska” vlast u Srbiji na čelu sa predsjednikom koji “bi ubio stotinu Muslimana za jednog Srbina”, rehabilitirala Nedića.

“Zarobljeni” antifašizam

Međutim, nova vlast je potpuno ignorirala ovaj visoko moralni, hrabri i patriotski čin bošnjačke uleme i građana, kojim su tražili zaštitu Jevreja, Srba i Roma od ustaške vlasti, samo zato što nisu podržavali komunističku ideju.

I danas, vrlo često, pojedinci, političke partije i grupe smatrajući da je antifašizam njihov monopol, osporavaju antifašizam novim antifašistima, borcima i građanima koji su branili BiH 1992.-1995. godine, također od fašizma. I to treba jasno i glasno istaći i smoći hrabrosti i poštenja i reći ko su u ovoj agresiji i ratu protiv BiH bili fašisti, a ko su bili antifašisti. Historija je to zabilježila, da su to oni koji su branili BiH, bez obzira na sva politikanstva, kako naših političara, tako i međunarodne zajednice.

U tom smislu, također, treba reći i slijedeće, jer se čuju i takvi glasovi od istih subjekata. Naime, u najmanju ruku neistina je i nemoralno je tvrditi po istom principu da je KPJ od 1941. do 1945. organizirala otpor, što je tačno, dok istovremeno tvrditi da se u agresiji na BiH od 1992. do 1995. “narod sam samoorganizirao” i da je “otpor pružen spontano”. U suštini, ne želi se reći istina i priznati onima koji su organizirali odbranu BiH da su zaslužni za to. Samo zbog političkog ili ideološkog neslaganja, neki raniji antifašisti, potpuno neopravdano, današnjim antifašistima osporavaju njihove zasluge za odbranu BiH u novije doba. A upravo naša domovina BiH traži ujedinjenje svih antifašista: i onih iz perioda 1941.-1945. i ovih iz 1992.-1995.

Također, treba naglasiti, da se novi antifašisti ne trebaju plašiti starih antifašista zato što su neki među njima bili komunisti. Komunizam je propao, a fašizam i dalje živi. Stoga je aktualizacija antifašizma šansa za budućnost BiH. Antifašističkom

borbom stari antifašisti su oslobodili zemlju, dok će mladi istom borbom ući u Evropu za koju smo vjerovali da u njoj ne stanuje fašizam. Danas, poslije uspona desnice, odbijanja Emmanuela Macrona (Emanuel Makron) da Albanija i Sjeverna Makedonija pregovaraju o pristupanju Evropskoj uniji i njegove izjave o BiH kao “tempiranoj bombi”, Nobelove nagrade za književnost koju je dodijelila Švedska Akademija nauka Peteru Handkeu (Petar Handke) koji osporava srpski genocid nad Bošnjacima i slavi ratne zločince, u to nisam siguran. Pogotovo ukoliko imamo u vidu ulogu Francuske u doba predsjednika François Mitterranda (Fransoa Miteran) i Velike Britanije u doba premijera Johna Majora (Džon Mejrdžor). Sve sam bliže stavu da je genocid nad Bošnjacima devedesetih godina XX stoljeća bio na tenderu. Naručiocu posla, očito, stanuju u Evropi. Međutim, bez obzira na sve, nema napretka BiH bez njene dosljedne defašizacije.

Bez obzira na sve, ipak, ne smije se zaboraviti da je antifašistička ideja u Drugom svjetskom ratu spasila Bošnjake. Bošnjaci koji su učestvovali u NOP-u su u novoj državi bili garant našeg fizičkog opstanka. Dvostruka agresija na BiH 1992.-1995. godine je najbolja potvrda šta bi sa nama bilo da su pobijedile druge opcije. Nacionalističke i hegemonističke ideje iz bliskog komšiluka, potvrđuju njihove zločinačke nakane po kojima je Bosna i Hercegovina srpsko-hrvatsko pitanje, a bosanski muslimani su samo anomalija koju treba eliminirati.

Iznevjeravanje ideja proklamiranih tokom NOP-a nakon komunističkog preuzimanja vlasti 1945. godine je i dovelo do raspada Jugoslavije, užasnih ratnih zločina i genocida. Krug se zatvorio: većina političkih nasljednika onih koji su stvorili Jugoslaviju su je, uglavnom, i uništili.

Kuda želimo ići dijelom zavisni od toga odakle dolazimo. Za bilo kakvo projiciranje naše budućnosti, moramo razumijevati prošlost.

Naša historija i njeno razumijevanje nudi nam bolje shvatanje i viđenje naše sadašnjosti i predviđanje budućnosti. Međutim, i pretjerano pozivanje na prošlost, idealizacija stare slave (“arhaizam”) u nedostatku novih ideja i novih rješenja, čini nas generacijom koja ranija rješenja i paradigme pretvara u dogmu i time nas onemogućuje da cjelovito sagledavamo našu realnost. Na taj način doživljavamo “civilizacijski bankrot”, kako je to divno rekao veliki alžirski teoretičar, Malik bin Nebi. Jer znanje nije nikada rezultat koji nastaje u praznom prostoru, ono se temelji na činjenicama, kulturi i pogledu na svijet, društva u kojem nastaje.

Nacionalistički patriotizam neće pomoći BiH, uprkos, ponekad, i dobrim namjerama. Ljudske vrijednosti moraju biti ispred “identiteta”. Priznati drugog znači priznati njegovu predstavu o sebi. Kriviti uvijek drugoga za svoje stanje, znači ne prihvatiti potrebu za vlastitim preispitivanjem. Daleko od svake samokritike.

Mada je birokratija formirana da bude bezlična i nepristrasna, sa osjećajem za mjeru, ona je vremenom, a posebno prevelikom birokratizacijom, dovela do nevjerovatne nepravde prema građanima, pa čak proizvodi i zlo. Tada građani postaju otuđeni od institucija koje bi trebale biti u njihovoj službi, pa čak se osjećaju bespomoćnim i obespravljenim pred njima tako da su se institucije pretvorile u svoju suprotnost. Samo ljudska vrlina, poštenje i etička odgovornost može spasiti ovakva društva.

Svijet, u svojoj globalizaciji, postao je “kuća razbojnička”, ekonomija preuzela prevlast nad politikom, a politika nad etikom, jer ljudi “ne uspijevaju uspostaviti hijerarhiju svojih vlastitih pohlepa” (Pascal Bruckner). Veliki dijelovi čovječanstva postali su “suvišni ljudi” (Ilija Trojanov) i taj broj se neprestano povećava (siromašni, nezaposleni, bolesni, migranti, manjine, beskućnici, itd.).

Politička pozicija, pripadnost i odanost političkoj stranci, bilo kojoj, ne smije biti pretpostavka za

privilegije, bogaćenje (sjetite se, nevjerojatno bezobrazne odluke o “bijelom hljebu”) i pravo na raspodjelu nacionalnog (državnog) bogatstva. Nepotizam, korupcija, političko licemjerje, lažni patriotizam, lažno obrazovanje (univerziteti su postali supermarketi, dok naša vlast obrazovanje tretira kao poštanske i komunalne usluge) i nekompetentnost (u našim vladama ministri saobraćaja su ortopedi, ljekari i lingvisti pravni i ekonomski eksperti, itd.) nisu karta za bolje i pravednije društvo. Religija je postala instrument politike i služi za zloupotrebu, kako religijske svrhe. Nevjerojatno je koliko u javnom prostoru dominira prenelažna i napadna pobožnost. Mnogi političari ne žive za politiku, što bi značilo promovirati opći interes i opće dobro, biti savjestan, odgovoran, etičan i kompetentan, oni, uglavnom, žive od politike.

Nova bosanska politika mora pronaći šifru za Bosnu i Hercegovinu

u XXI stoljeću kako su to učinili komunisti u Drugom svjetskom ratu. Naravno, da to nije lahko! Bosanska politika mora učiti na greškama komunista. Svo komunističko nasljeđe iz bivše države nije za “smetlište historije”, jer ideja ZAVNOBiH-a je sāmā srčika BiH, ideja zajedničke, slobodne i demokratske države bez ekskluzivnih teritorija za njene narode.

Bosna mora biti država svih njenih građana i građanki, država socijalne pravde, slobode i jednakosti za svijetu, kompetentnih i etičkih službenika koji služe narodu i državi, a ne državnih službenika (obratiti pažnju na korijen riječi, od glagola *služiti*) koji su zarobili državu i društvo i pretvorili ih u svoje vlasništvo.

Rješenje postoji, samo ga treba dešifrirati, pokazati volju i tragati za njim, jer narod koji je, u agresiji na BiH, iznjedrio nevjerojatne nama poznate, ali i mnogobrojne nepoznate heroje, može ih, uz manje teškoća nego u ratu, dati i u miru.

Ratni profiteri, politikanti, podobni svakom političkom sistemu i svakoj vlasti, politički licemjeri, kukavice, tajkuni, lažni građani, lažni vjernici, lažne patriote i nekompetentni, nikada ne mogu biti budućnost jednog naroda i države. Naprotiv!

Jer, kako kaže veliki Muhammed Ikbal: “Sāmō znanje bez pratećih vrlina poput skromnosti, darežljivosti, ljubavi prema istini i pravdi, bit će hladno i jalovo, kao šejtansko potomstvo ... No, ako se pomiješa s ljubavlju, dostići će visine nebeskih duhova.”²⁵

(Predavanje održano 25. novembra 2019. godine povodom Dana državnosti BiH u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u okviru manifestacije “Selam ya Resulallah”, pod pokroviteljstvom Medžlisa Islamske zajednice u Sarajevu).

²² Ziauddin Sardar i Jeremy Hanzell-Thomas (2019), *Preispitivanje reforme u visokom obrazovanju – Od islamizacije ka integraciji znanja*, CNS, Sarajevo, 107.

Literatura

- Drago Borovčanin (1974), *BiH u odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a*, u: *AVNOJ i NOB u BiH*, Institut za istoriju, Sarajevo.
- Drago Borovčanin (1979), *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*, Svjetlost, Sarajevo.
- Philip J. Cohen (1996), *Srpski tajni rat – propaganda i obmana historije*, Ljiljan, Sarajevo.
- A. Tunjić, *Bez istine nema pomirenja*, Vijećnik, br. 558-560, Zagreb, 23. juli 2015.
- Enciklopedija Jugoslavije* (1956), prvo izdanje, Leksikografski zavod FNRJ, tom 2.
- Marko Atilla Hoare (2019), *Bosanski muslimani u Drugom svjetskom ratu*, Vrijeme, Zenica.
- Zoran Lakić (1974), *ZAVNO Sandžaka* u: *AVNOJ i NOB u BiH*, Institut za istoriju, Sarajevo.
- Enver Redžić (2001), *Od ZAVNOBiH-a do – i poslije Dejtona*, u: *ZAVNOBiH – Deklaracija o pravima građana BiH*, Zbornik radova istoimenog Okruglog stola održanog u Sanskom Mostu 1. jula 1999. godine, Sarajevo.
- Ivo Goldstein (2019), *Josip Broz Tito, KPJ i Bosna i Hercegovina 1937 – 1943. godine*, u: *75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: Povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Avdo Humo (1974), Diskusija u knjizi: *AVNOJ i NOB u BiH*.
- Vera Kržišnik Bukić (2019), *Terminologija o Bosni kao stručni i politički problem*, u: *75. godišnjica Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a: Povijesna utemeljenost obnovljene državnosti Bosne i Hercegovine u 20. i 21. stoljeću*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Narodni list*, god. II, broj 199, Zagreb, subota 19. siječnja 1946.
- Osnivački kongres KP Srbije (8-12. maj 1945) (1972)*, priredili M. Borković – V. Glišić, Beograd.
- Muhidin Pelesić (2009). *Drijemanje na ramenu vremena ili žudnja za vlašću predvodnika iznad nade i strahova sunarodnjaka (Bošnjački političari u pre-vratničkom vremenu sloma Imperije i rođenja Kraljevine)*, Institut za istoriju, Sarajevo, Historijska traganja, br. 3.
- Peta zemaljska konferencija KPJ (19-23. oktobar 1940) (1980)*, uredili Pero Damjanović, Milovan Bosić i Dragica Lazarević, Beograd, Izdavački centar “Komunist”.
- Suljević Kasim (1981), *Nacionalnost Muslimana između teorije i politike*, Otokar Keršovani, Rijeka.
- Josip Smodlaka (1944), *Srpsstvo i hrvatstvo u federativnoj Jugoslaviji*, Izdanje propagandni ostsjek I. Krajiške brigade.
- Vlado Dapčević, čuveni partizanski komandant, TV Blue Moon, Crna Gora, 1998.
- Ziauddin Sardar i Jeremy Hanzell-Thomas (2019), *Preispitivanje reforme u visokom obrazovanju – Od islamizacije ka integraciji znanja*, CNS, Sarajevo.

ملوجز

المجلس الوطني المناهض للفاشية للتحرير الشعبي في البوسنة والهرسك،
بين الإكبار والإنكار
أنس دورميشيفيتش

يناقش الكاتب قرار المجلس الوطني المناهض للفاشية للتحرير الشعبي في البوسنة والهرسك (المجلس) من حيث كونه البرلمان الحربي للبوسنة والهرسك. فقرارات هذا الكيان المناهض للفاشية إبان الحرب العالمية الثانية كانت من حيث المبدأ تستند إلى المبادئ، ولكنها بعد الحرب أغفلت بالكامل «شعباً خجولاً» وبذلك رفضت أن تصبح البوسنة والهرسك دولة مدنية لها شعبها السياسي (البوسني)، الأمر الذي كان من المنطقي أن يحدث، لأن الدولة كانت تسمى البوسنة على مدى قرون. لقد قسم المجلس البوسنيين بقراراته وفق المعيار الإثني، فجعلها دولة «...صربية وكرواتية ومسلمة...» ولم يجعلها بوسنية، وبذلك كرس في أساسات البوسنة المعادة لكل ما هو بوسني، فمنح الفرصة للتعصب القومي الصربي والكرواتي لكي يتدخل على الدوام في العلاقات الداخلية البوسنية. وما زال هذا الأمر مستمراً حتى يومنا هذا. فهل كان الرفيق ستالين هو المسؤول عن هذه الحلول للمسألة القومية أم أن الأمر يتعلق بشيء آخر؟

الكلمات الرئيسية: المجلس الوطني المناهض للفاشية للتحرير الشعبي في البوسنة والهرسك، البوسنة والهرسك، البوسنيون، المسلمون، البشانقة.

Summary

ZAVNOBIH (STATE ANTI – FASCIST COUNCIL FOR THE NATIONAL LIBERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA): RECOGNITIONS AND DENIALS

Enes Durmišević

The author here analyses the conclusions of the State Anti-fascist Council for the National Liberation of Bosnia and Herzegovina (ZAVNOBiH) as the war parliament of B&H. Decisions of this anti-fascistic body during the Second World War were principally normative, however, they have completely ignored one “shy nationality” (Bosnian) depriving the country of its civil identity. It was only logical to call the nation that lives in a country for centuries called Bosnia – Bosnian. ZAVNOBIH thus divided Bosnians, on ethnic criterion (...a land of Serbs, Croats and Muslims not of Bosnians!) and laid the foundations for anti-Bosnian tendencies of Serbian and Croatian nationalisms and their continuous interference into Bosnian inner affairs. This situation continued until the present day. Was comrade Stalin responsible for this and such decisions regarding the local national issues or was it something else?!

Key words: ZAVNOBIH, Bosnia and Herzegovina, Bosnians, Muslims, Bosniaks